

УДК 339.97; 351.82

О.І. ЖИЛИНСЬКА,

д.е.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Економічний зміст експортного контролю

У науковій праці наведено результати узагальнень економічного змісту експортного контролю. Проаналізовано визначення експортного контролю, що наводяться у різних джерелах. Експортний контроль розглядається як економічний регулятор (економічний інструмент державної зовнішньоекономічної політики). Відзначено, що експортний контроль значимо впливає на показники виробничої та фінансової діяльності підприємств, що займаються виробництвом та постачанням товарів та послуг військового призначення. Відтак, запропоновано розглядати експортний контроль як економічний фактор розвитку військово-промислового комплексу та суміжних галузей. Вказано на необхідність розробки теоретичних та методичних положень організаційно-економічного механізму експортного контролю. Показано, що експортний контроль може бути предметом економічного дослідження.

Ключові слова: експорт, контроль, експортний контроль, економічні регулятори.

О.И. ЖИЛИНСКАЯ,

д.э.н., доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Экономическое содержание экспортного контроля

В научном труде приведены результаты обобщений экономического содержания экспортного контроля. Проанализированы определения экспортного контроля, которые приводятся в разных источниках. Экспортный контроль рассматривается как экономический регулятор (экономический инструмент государственной внешнеэкономической политики). Отмечено, что экспортный контроль значимо влияет на показатели производственной и финансовой деятельности предприятий, которые занимаются производством и снабжением товаров и услуг военного назначения. Следовательно, предложено рассматривать экспортный контроль как экономический фактор развития военно-промышленного комплекса и смежных отраслей. Указано на необходимость разработки теоретических и методических положений организационно-экономического механизма экспортного контроля. Показано, что экспортный контроль может быть предметом экономического исследования.

Ключевые слова: экспорт, контроль, экспортный контроль, экономические регуляторы.

O. ZHILINSKA,

doctor of economics sciences, associate professor, Taras Shevchenko Kyiv National University

Economic maintenance of export control

In scientific labour is resulted results of generalizations of economic maintenance of export control. Determinations of export control, which are pointed in different sources, are analysed. Export control is examined as an economic regulator (economic instrument of public external economic policy). It is marked that export control meaningfully influences on production and financial performance of enterprises which are engaged in a production and supply of commodities and services of military-oriented indicators. Consequently, it is suggested to examine export control as economic factor of development of military industrial complex and contiguous industries. It is indicated on the necessity of development of theoretical and methodical positions organizationally economic to the mechanism of export control. It is rotined that export control can be the article of economic research.

Key words: export, control, export control, economic regulators.

Постановка проблеми. В переважній більшості держав світу стримується (або навіть забороняється) експорт товарів військового та

подвійного призначення, новітніх наукових розробок та новітніх технологій з військової та спеціальної (правоохоронної) тематики.

Окремі держави мають ресурси та технології для виробництва надзвичайно небезпечних видів зброї масового ураження. Задля зменшення ризиків розповсюдження такої зброї ухвалено рішення, якими забороняється або суттєво обмежується експорт товарів, послуг та технологій військового або подвійного призначення.

Тобто, існують випадки, коли експорт (експортна діяльність) призводить до негативних наслідків з точки зору дотримання суспільних інтересів. Так виник феномен експортного контролю. З метою контролю за розповсюдженням (переміщенням) товарів, послуг, технологій, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях, запроваджено відповідні правові норми, а також механізм експортного контролю, який передбачає здійснення заходів, спрямованих на контроль виконання правових норм у сфері обмеження переміщення вказаних товарів, послуг, технологій.

Однак у науковій економічній літературі не представлено публікацій з питань економічного змісту експортного контролю, не наведено розуміння економічного механізму такого контролю, не проаналізовано вплив експортного контролю на показники виробничої та фінансової діяльності експортерів. Відтак, доцільно виконати дослідження з проблематики з'ясування економічного змісту експортного контролю, вивчити експортний контроль як економічне явище. Цим обумовлена актуальність даної праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі положення з питань організаційного та управлінсько-правового забезпечення експортного контролю наведено у посібнику за редакцією О.М.Гришуткіна [1]. Визначення експортного контролю висвітлено у виданні «Економічна енциклопедія» (відповідальний редактор С.В.Мочерний) [3], а також також у законодавстві України [2]. Окремі організаційно-економічні, управлінські та правові засади експортного контролю висвітлюються у працях П.Неботова [6; 7] та на інформаційно-аналітичних сайтах [4; 5]. Проте вказані джерела не розкривають змісту експортного контролю як об'єкта економічного дослідження.

Мета статті – навести результати досліджень щодо розуміння економічного змісту експортного контролю.

Виклад основного матеріалу. Конгресом США у 1946 р. було ухвалено Закон «Про атомну енер-

гію» (Atomic Energy Act of 1946), в якому містилися норми, спрямовані на нерозповсюдження технологій у сфері використання атомної енергії та створення певних механізмів експортного контролю [1, с.43]. Зокрема, будь-яка інформація, що стосується виробництва та використання атомних матеріалів та відповідного обладнання, проголошувалася «закритою». Нині у багатьох державах світу, у тому числі і в Україні, ухвалені нормативно-правові акти, що регулюють механізм та процедури здійснення експортного контролю, а також створені органи, які здійснюють конкретні контрольні та дозвільні процедури у сфері експортного контролю [5].

У першому томі видання «Економічна енциклопедія» наведено таке визначення: «Експортний контроль – система організаційно-правових та економічних заходів держави, спрямованих на заборону, обмеження і контроль експорту товарів» [3, с.491]. Звертаємо увагу, що у цьому визначенні серед заходів експортного контролю згадуються економічні. Іншими словами, висвітлюється економічний зміст експортного контролю. Окрім того, визнається, що експортний контроль може бути результатом економічної діяльності.

У цьому виданні також наголошено, що метою експортного контролю є «регулювання та облік вивезення товарів, нагляд за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності міжнародних правил і угод, захист національних інтересів у сфері зарубіжної торгівлі...» [3, с.491].

У посібнику «Експортний контроль в системі міжнародної безпеки» наведено наступне визначення: «Експортний контроль являє собою сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань та заходів з контролю за міжнародними передачами та використанням товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших «чутливих», з точки зору безпеки, розповсюдження або тероризму товарів. Метою таких заходів є зниження ризику застосування військової сили, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, а також зниження ризику використання «чутливих» товарів у терористичних цілях» [1, с.31]. Відтак, під експортним контролем розуміється не лише певний процес (контрольні заходи), але також і сукупність норм міжнародного права, договірні та політичні зобов'язання.

У згаданому посібнику наводиться також інше визначення: «У загальному розумінні експортний

контроль є комплексом заходів, спрямованих на контроль здійснення зовнішньоекономічної діяльності по відношенню до товарів, інформації, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення, засобів її доставки, інших видів озброєння та військової техніки. При цьому під зовнішньоекономічною діяльністю розуміється зовнішньоторговельна, інвестиційна та інша діяльність у галузі міжнародних обмінів товарами, інформацією, роботами, послугами, результатами інтелектуальної діяльності, в тому числі виключними правами на них (інтелектуальна власність)» [1, с.51]. Отже, в цьому визначенні йдеться про «контроль здійснення зовнішньоекономічної діяльності», а не лише щодо експортних поставок. Тобто, поняття експорту при визначенні експортного контролю розуміється широко.

За національним законодавством України, експортний контроль визначається як комплекс заходів з контролю за міжнародними передачами товарів, їх використанням юридичною чи фізичною особою, що здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та іншими державними органами з метою забезпечення захисту інтересів національної безпеки та відповідно до міжнародних зобов'язань України [2]. Це визначення є правовим (нормативно-правовим), і з нього випливає, що експортний контроль призначений у першу чергу забезпечити захист інтересів національної безпеки з урахуванням міжнародних зобов'язань.

Натомість специфіка експортного контролю як економічного явища або процесу у економічній літературі не розроблена. Вказане сталося через те, що експортний контроль стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг (лише тих, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях і на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження). Експортний контроль багатьма фахівцями та експертами представляється як певний набір адміністративних, організаційно-технічних та контрольно-перевірочних процедур.

Експортний контроль доцільно сприймати як елемент регуляторної політики держави, що здатен суттєво вплинути на показники економічної діяльності суб'єктів господарювання у сфері виробництва та постачання товарів та послуг військового

призначення [4]. Отже, експортний контроль можна також досліджувати як фактор, що впливає на конкурентну позицію таких підприємств.

З означеного можна припустити, що параметри національної моделі експортного контролю можуть виступати важливим чинником регулювання виробничої активності у військовому машинобудуванні, виробництві зброї та стрілецької техніки, авіаційної та ракетно-космічної техніки, суднобудуванні, окремих видах приладобудування.

Доцільно також врахувати, що експортний контроль є наслідком розвитку системи міжнародних відносин, а також уособленням конкретних міжнародних зобов'язань держави щодо встановлення обмежень передач товарів та послуг військового та подвійного призначення [5]. Тому нерідко експортний контроль сприймається не як об'єктивне економічне явище або процес, а виключно як регламентована норма права розпорядча та адміністративна діяльність державних органів.

Слід, однак, взяти до уваги, що у багатьох випадках заборона або обмеження експорту на основі дії правил та процедур експортного контролю має суто економічну мотивацію. Не секрет, що економічні активи військового або подвійного призначення нерідко є результатом низки наукових досліджень, інтелектуальної праці багатьох наукових колективів, використання унікального обладнання, застосування високих технологій тощо, і відповідно ці економічні активи створені за рахунок величезних бюджетних видатків [6, с.75]. Тому неконтрольований експорт таких економічних активів може мати вкрай негативні економічні наслідки для країни-експортера. Не слід забувати, що сучасна продукція військового або подвійного призначення характеризується значним ступенем новизни (інноваційності), а тому бездумний експорт такої продукції позбавляє державу-експортеру у можливості отриманні доходів від продажу відповідних патентів та ліцензій.

Експортний контроль можна розглядати і як механізм (у формі сукупності певних норм, приписів, стандартів, що є обов'язковими до виконання учасниками специфічних суспільно-економічних відносин), і як управлінський інструмент (у формі впливу держави на певні економічні рішення економічних суб'єктів). При цьому експортний контроль є одночасно інструментом і зовнішньої, і економічної політики держави, оскільки норми (обмеження) щодо експорту окремих товарів та послуг встановлюються, як правило, на основі

вимог міжнародного права та виходячи із принципів міжнародної, національної та економічної безпеки, а також економічних інтересів держави.

Експортний контроль як інструмент зовнішньоекономічної політики держави стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг (товарів та послуг, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях), на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження [7, с.34]. Експортний контроль є механізмом, встановленим за результатами виконання норм міжнародних зобов'язань держави щодо встановлення обмежень передач товарів та послуг. В той же час експортний контроль є специфічною управлінською технологією, якою встановлені конкретні правила та процедури виконання міжнародних та національних приписів щодо порядку здійснення експортного контролю.

Інституційне поле експортного контролю України складається з законодавчого та нормативного забезпечення (сукупність правових норм); національних органів експортного контролю (державних регуляторів); інфраструктури державного експортного контролю; суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (національних експортерів) [6, с.80].

В Україні спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади у сфері експортного контролю є Державна служба експортного контролю України.

Україна є членом усіх без винятку багатосторонніх міжнародних режимів експортного контролю, у тому числі «Вассенаарська домовленість» (з 1996 р.), «Група ядерних постачальників» (з 1996 року), Комітету Зангера (з 1996 р.), Режиму контролю за ракетними технологіями (з 1998 р.) та Австралійської групи (з 2005 р.).

На думку провідних фахівців, з якими ми згодні, в Україні створено систему державного експортного контролю, яка в цілому відповідає вимогам міжнародних документів та міжнародних стандартів експортного контролю [4; 5; 7].

Експортний контроль з економічної точки зору також можна представити як сукупність управлінсько-адміністративних, організаційно-економічних, технологічних та правових засобів забезпечення контролю за виконанням суб'єктами господарювання правил та процедур у сфері міжнародного переміщення окремих економічних активів та факторів.

З економічної точки зору експортний контроль доцільно розглядати як особливий організаційно-

економічний механізм контролю за міжнародним переміщенням економічних активів (товарів, робіт, послуг, технологій, об'єктів інтелектуальної власності, інформації та ін.) військового або подвійного призначення відповідно до міжнародних зобов'язань та вимог законодавства.

Доцільно також чітко розуміти доцільні параметри організаційно-економічного механізму експортного контролю. Серед цих параметрів, зокрема, можемо назвати наступні: загальний обсяг витрат на підтримку функціонування системи експортного контролю; економічна результативність експортного контролю; середній розмір витрат на реалізацію контрольного заходу у сфері експортного контролю; обсяг коштів, отриманих внаслідок надання адміністративних послуг у сфері експортного контролю; обсяг доходу, отриманих внаслідок ліцензування та акредитації певних видів діяльності у сфері експортного контролю; обсяг експортних поставок, дозволених органами експортного контролю тощо.

Висновки

Експортний контроль як суспільне явище ґрунтується на складному поєднанні та протиріччях економічних інтересів, а як механізм є складною управлінською та організаційно-економічною процедурою. Експортний контроль можна розглядати як чинник, що здатен впливати на конкурентну позицію підприємств, які функціонують у ринковому середовищі як господарюючі суб'єкти. Відтак, вказаний фактор може бути об'єктом економічного дослідження.

Експортний контроль може бути предметом економічного дослідження, оскільки виступає фактором (інструментом) впливу держави на показники економічної діяльності суб'єктів господарювання (підприємств).

Експортний контроль з економічної точки зору також можна представити як сукупність управлінсько-адміністративних, організаційно-економічних, технологічних та правових засобів забезпечення контролю за виконанням суб'єктами господарювання правил та процедур у сфері міжнародного переміщення окремих економічних активів та факторів.

З економічної точки зору експортний контроль доцільно розглядати як особливий організаційно-економічний механізм контролю за міжнародним переміщенням економічних активів (товарів, робіт, послуг, технологій, об'єктів інтелектуальної власності, інформації та ін.) військового або по-

двійного призначення відповідно до міжнародних зобов'язань та вимог законодавства.

У подальшому слід провести поглиблені дослідження з питань економічного моделювання впливу механізму експортного контролю на стан експортної активності галузей промисловості.

Список використаних джерел

1. Галака С.П. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки / С.П. Галака, Г.М.Перепелиця, О.І.Сівер / За ред. О.М. Гришуткіна. Київ: КНУ, 2012. 336 с.
2. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т 1. / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

4. Експортний контроль [електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html>
5. Експортний контроль [електронний ресурс]. – Доступний з: <http://ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html>
6. Неботов П.Г. Організаційно-економічний механізм експортного контролю: теоретико-методологічний аспект / П.Г.Неботов // Економічний вісник університету. – 2017. – Випуск 32/1. – С. 72–81.
7. Неботов П. Експортний контроль продукції подвійного використання: проблеми й механізми ефективної реалізації в Україні / П.Неботов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – Вип. 17. – Ч.3. – С.33–36.
8. Современный экономический словарь [терминологический словарь] / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.

УДК 338.242.4 (477)

О.С. МОЛНАР,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, «Ужгородський національний університет»
Н.Ю. КИРЛИК,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, «Ужгородський національний університет»
Г.І. КОСТЬОВ'ЯТ,
викладач кафедри економічної теорії, «Ужгородський національний університет»

Роль держави в управлінні інфраструктурними проектами

Стан переходу від однієї економічної системи до іншої забезпечується певними трансформаціями. Проекти та програми являють собою комплекси взаємопов'язаних обслуговуючих структур, що забезпечують основу функціонування соціально-економічної системи. Здійснення успішного переходу зумовлено реалізацією певних дій та підходів, які можливі за рахунок розробки та впровадження відповідних проектів та програм. Особливо такі проекти та програми необхідні у соціально-економічних системах за рахунок впровадження інфраструктурних проектів та програм, оскільки вони є основою економічного зростання, впливу зовнішнього турбулентного середовища, можливостей застосування інформаційного підходу.

Ключові слова: інфраструктура, проект, економічна система, управління, інвестиції, капітал, фінанси, трансформація, стратегія.

А.С. МОЛНАР,
к.э.н., доцент кафедры экономической теории, «Ужгородский национальный университет»
Н.Ю. КИРЛИК,
к.э.н., доцент кафедры экономической теории, «Ужгородский национальный университет»
Г.И. КОСТЬОВ'ЯТ,
преподаватель кафедры экономической теории, «Ужгородский национальный университет»

Роль государства в управлении инфраструктурными проектами

Состояние перехода от одной экономической системы к другой обеспечивается определенными трансформациями. Проекты и программы представляют собой комплексы взаимосвязанных обслуговующих структур, обеспечивающих основу функционирования социально-экономической системы. Осуществление успешного перехода обусловлено реализацией определенных дей-